

İslam Dininde Adaletin Ehemmiyeti

Adalet; düzenli ve dengeli davranma ve herkesin hakkını vermedir.

Adalet; ifrat ve tefritten uzak olarak istikamet üzere bulunmaktır.

Adalet; insaf ve hakkaniyettir; alemin nizamı ve ahengidir. Bütün insanların hukuk karşısında eşit olmalarıdır.

Adalet; en güzel bir meleke-i ruhiyedir. Bu melekeye haiz olan kimseler, aleme nizam, içtimai hayata ahenk getirmiş olurlar. Adalet en büyük bir fazileti ahlakiye, ulvi bir haslet, ferdi ve içtimai bir vazifedir.

Adalet öyle bir nurdur ki, girdiği memleketleri ihya eder, onların maddi ve manevi terakkisine vesile olur. Adalet insanların istirahatına, saadet ve huzuruna sebep olur.

Allah'ın bir ismi de "Adl" dır. Adaletin ehemmiyet ve ulviyetine bundan daha büyük bir delil mi olur? Mutlak adalet Allah'a mahsustur. İnsanlar arasındaki adalet ise, kendi takatleri nispetindedir ki, buna *adalet-i izafiye* denir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "*Hepiniz çobansınız ve hepiniz raiyetinizden mesulsünüz.*" Bu hadis-i şeriften de anlaşıldığı üzere, hane reisinden devlet reisine kadar her fert çevresinde olup bitenlere karşı sorumludur. Adalet, dağdaki çobandan mahkemedeki kadiya, çocuğunu emziren anneden öğretmene, tüccardan amire kadar herkesi ilgilendiren ve kapsamı çok geniş olan mühim bir meseledir. Evet, çoban koyunlarını otlatırken kimsenin ekili alanına zarar vermemeli, hakim de adaletle yargılamalıdır.

İslam'ın nazarında salih amellerin en mühimlerinden biri de adalettir. Adalet, Allah-u Teâla Hazretlerinin insanlık alemine bahşettiği nimetlerin en büyüklerindedir. Adalet, hukukunun temeli, esası ve ruhudur. İçtimai hayatın saadet ve huzuru, nizam ve ahengi kainatın ve içindeki mevcudatın muvazenesi adaletle mümkündür.

Cenab-ı Hak bir ayette mealen şöyle buyurmaktadır: "*Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.*"¹ Buna göre başta devlet idarecileri olmak üzere, her insanın adaletle hükmetmesi vaciptir. Fertlerin adil hükümdarlara itaati mecburi olduğu gibi, idarecilerin de fertler arasında adaletle hükmetmesi vaciptir.

Başka bir ayette de mealen şöyle buyrulur: "*Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutun, kendiniz veya ana babanız veya en yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahitlik eden kimseler olun. Haklarında şahitlik yaptığınız kimseler, gerek*

zengin ve gerek fakir olsunlar. Allah onlara sizden daha yakındır. Onun için haktan ayrılıp da nefsinizin arzusuna uymayın. Eğer adaleti yerine getirmekte veya şahitlikte dillerinizi eğer-bükerseniz veya büsbütün yüz çevirirseniz, hiç şüphesiz Allah, ne yaparsanız hakkı ile haberdardır.” [2](#)

Bu ayetlerden de anlaşılıyor ki, adaletin haricine çıkan kimse zalimlerin arasına dahil olur ve cezasını görür.

Peygamber Efendimizin (s.a.v) adaletle ilgili bir çok hadis-i şerifi vardır. Bazılarına göz atalım: *“Bir saat adalet, yetmiş sene nafîle ibadetten hayırlıdır.”*

“Hükümünde, yönetimi ve velayeti altındakiler hakkında adil davrananlar, Allah katında nurdan minberler üzerinde olacaklardır.” [3](#)

“Kıyamet gününde insanların Allah’a en sevgili olanı ve O’na en yakın bulunanı âdil devlet başkanıdır.” [4](#)

Fesada uğramış fert ve cemiyetleri ve azgın nefisleri yola getirip terbiye etmek, ancak adaletle olur.

Düşmana bile adaletle davranmak lazımdır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır.

“Düşmanınıza galebe ederseniz sakın adaletten ayrılmayınız! Onların çocuklarını, ihtiyarlarını, rahiplerini öldürmeyiniz. Onları kendi haline bırakınız. Şayet onlarla anlaşma yaparsanız anlaşmanızı bozmayınız.”

Adaletten ayrılan devlet reisi, idare ettiği milletin huzur ve saadetini temin edemez, bilakis onlara zulmetmiş olur. Malumdur ki, insanlara zulmedenin davacısı Allah’tır. Evet, zulüm kadar Allah’ın kahr ve gazabını tacil edecek hiçbir şey olamaz. O’nun intikamına dayanacak kuvvet ve kudret ise hiçbir kimsede yoktur. Allah Teâla ile azamet yarışına kalkışan Firavun ve Nemrutların akıbetleri ortadadır. Allah Teâla her zalimi zelil; her mütekebbiri hakir eder, bırakır.

Adaletin olmadığı yerde zulüm, fitne ve fesat olur. Bunlar, husumetin ziyadeleşmesine, rızık kapılarının kapanmasına, yoksullukların, sefalet ve zilletin artmasına sebep olur. Bütün bunlar tarihin şahadet ettiği hakikatlerdir. Adaletin olmadığı bir millet ve devletin harap olmaması ve tarih sahnesinden silinmemesi mümkün değildir. Bu bakımdan bütün semavi kitaplarda adalet emredilmiş ve geçmiş ümmetlerin başına gelen bela ve musibetlerden ders alınması buyrulmuştur. Nitekim bir ayette mealen şöyle buyrulur: *“De ki, yeryüzünde gezin dolaşın da, daha öncekilerin akıbetleri nice oldu görün.”* [5](#) Bu esasa binaen özellikle idareciler, adaleti kendilerine rehber etmeli, insanlar arasında adaletle hükmetmeli ve onların hak ve hukukunu muhafaza etmelidirler.

Yeryüzü fesat ve fitnenin, haksızlık ve zulmün mahalli olduğundan, insanlar arasında

adaletle hükmeden adil idarecilerin ve hakimlerin olması zaruridir. Bunların adil yönetimi sayesinde haksızlık ve zulüm ortadan kalkar, nizam, intizam, asayiş ve adalet tahakkuk etmiş olur.

İnsanlar kudret, servet, makam ve mevki itibarıyla birbirinden farklıdır. Bunları birbirine tecavüzden men edecek bir kuvvet, bir engel varsa, o da adalettir. Evet, Allah'ın bir kanun-u ezelisi olan adalet, bir millette hükmetmezse o zaman fertler arasında fitne, fesat ve terör tezahür eder. Kavi zayıfa, zengin fakire, zalim mazluma tahakküm eder. Biçare insanlar merhamet ve insaftan, fazilet ve kemalattan mahrum olan zalimlerin tecavüzünden perişan ve huzursuz olurlar. Onların malları, namusları muhafaza edilemez olur. İş çığırından çıkar, yolsuzlukların, hırsızlıkların önü alınmaz olur. Zamanımız bunun en büyük şahididir. İşte bunları ortadan kaldırmak ve insanları huzura kavuşturmak, mal ve canlarını teminat altına almak ancak adalet ile temin edilebilir.

Bediüzzaman Hazretleri de *“Kuvvet kanunda olmalı. Yoksa istibdad tevzi olunmuş olur.”*³ buyurarak adaletin ancak kanun hakimiyetiyle sağlanabileceğine dikkat çekmiştir.

Cenabı Hak, bu kainatı ve içindeki mevcudatı pek bedi ve garip bir tarzda yaratmış ve onlara pek mükemmel bir ahenk, nizam ve istikamet vermiştir. Ayrıca *“İhkak-ı Hak”* olarak tarif edilen her mahlukun hakkını noksansız olarak vermiştir. Her mahlukun ruhuna göre ceset giydirilmesi de adaletin başka bir tecellisidir. Koyunun ruhuna göre ceset, aslanın ruhuna göre de başka bir ceset verilmesi gibi. Yine güneşin dünyaya belli bir mesafede olması nizam ve intizamın ve adaletin başka bir tecellisidir.

Güneşin dünyaya birazcık yaklaşması veya ölçüsünden zerre miskal sapması yeryüzünün hercü mercine sebep olur. Bediüzzaman bu hakikatı şöyle ifade eder: *“İşte gel, Güneş ile muhtelif oniki seyyarenin müvazenelerine bak. Acaba bu müvazene, Güneş gibi, Adl ve Kadîr olan Zât-ı Zülcelal'i göstermiyor mu? Ve bilhassa seyyarattan olan gemimiz yani Küre-i Arz, bir senede yirmidört bin senelik bir dairede gezer, seyahat eder. Ve o hârika sür'atiyle beraber zeminin yüzünde dizilmiş, istif edilmiş eşyayı dağıtmıyor, sarsmıyor, fezaya fırlatmıyor. Eğer sür'ati bir parça tezyid veya tenkis edilseydi, sekenesini havaya fırlatıp fezada dağıtacak. Ve bir dakika, belki bir saniye müvazenesini bozsa, dünyamızı bozacak; belki başkasıyla çarpışacak, bir kıyameti koparacak. Ve bilhassa zeminin yüzünde nebatî ve hayvanî dörtyüz bin taifenin tevellüdat ve vefiyatça ve iâşe ve yaşayışça rahîmane müvazeneleri; ziya güneşi gösterdiği gibi, bir tek Zât-ı Adl ü Rahîm'i gösteriyor. Ve bilhassa o hadsiz milletlerin hadsiz efradından bir tek ferdin âzası, cihazatı, duyguları o derece hassas bir mizanla birbiriyle münasebetdar ve müvazenededir ki; o tenasüb, o müvazene, bedahet derecesinde bir Sâni'-i Adl ü Hakîm'i gösteriyor.”*⁶

Fertlerin idarecilere karşı samimi irtibatı adaletle sağlanabilir, takviye edilebilir. Adaletle hükmedilmezse zulüm ve cebir ortaya çıkar. O zaman idarecilere muhabbet

ve itaat yerine düşmanlık ve husumet edilir. Memlekette asayiş ve emniyet kalmaz. İdare edenlerle idare edilenler arasında nefret meydana gelir ve gittikçe ziyadeleşir. İdareyi elinde tutanlar adaleti kendilerine rehber ederek cemiyetin nizam ve intizamını muhafaza etmelidirler. Adaletin hükümlerine olmadığı bir memlekette huzur ve bereket olmaz. Bu bakımdan Cenab-ı Hak kullarını zulümden meneder. Çünkü adalet insanların huzur ve istirahatına vesiledir. Cenab-ı Hak adaletle yaşayan devlet ve milletlere, hak dini üzere olmasalar bile, yardım eder, onları payidar eder.

Bir milletin maddi ve manevi terakkisi ve bekası, adaletin ta'mim ve tahakkukuna bağlıdır. İnsanlar arasında hak ve hukuk adalet ile muhafaza edilir. Fert ve cemiyet bunun ile terakki ve teali eder.

Adaletin tarih boyunca hakim olduğu dönemler yaşanmıştır. Başta Peygamberler ve onların yolunu izleyen pek çok adil melikler yaşadıkları dönemlerde ferdî ve içtimaî hayatta huzur ve güveni temin etmişlerdir. Bu konuda akla gelen ilk örnekler Hazret-i Ömer, Nuşirevan'dır. Nuşirevan'ın adaleti sayesinde İran Devleti geniş bir imparatorluk haline gelmişti.

Bütün dünya tarihinde Hazret-i Ömer'in adaleti dillere destan olmuştur. O kalbi muhabbet, celadet, merhamet ve lütuf ile dolu bir devlet reisiydi. Hz. Ömer'in (r.a) hassas adaletinin ve mesuliyet duygusunun bir göstergesi olarak merhum Mehmet Akif'in "Safahat" adlı eserindeki şu mısralara kulak verelim:

Kenar-ı Dicle'de bir kurt aşırırsa bir koyunu,

Gelir de adl-i ilâhi sorar Ömer'den onu!

İslâm'da iki türlü hak vardır:

Birincisi: *Hukukullah'tır*. Yani Allah'ın hakkıdır. Bu hakkı kimse affedemez. Meselâ, küfür ve Allah'a şirk koşmak en büyük cinayet ve zulümdür. Küfür ve şirke düşmüş, mürted ve anarşist olmuş bir insan, hem umum mahlûkatın ve bütün esma-i ilâhiyenin hukukuna tecavüz ve hem kainatın güzelliğini tahkir etmiş olduğundan affedilmez bir cinayet ve zulüm işlemiştir. Nitekim mürted ve anarşisti tevbe etmediği takdirde Allah affetmemektedir.

İkincisi: *Hukuk-u ibaddır*. Yani kul hakkıdır. Kul hakkını da birisi diğerinin yerine affedemez. Hukukuna tecavüz edilen mağdurun kendisi isterse affedebilir. Kul hakkını peygamberler de affetmeye selâhiyetli değillerdir. Bu meselemizi izah için İslâm tarihinden çok çarpıcı bir iki misal nakledelim:

Kureyş eşrafından bir kadın hırsızlık yapmıştı. Suçu sabit olunca, kabilesinin büyükleri bir araya gelerek Hz. Peygamber (s.a.v.)in huzuruna çıktılar:

"- Ya Resûlullah kızımızın kisası yapılırsa bu bizim için bir zül olur. Onu affediniz diye yalvardılar. Efendimiz (s.a.v.):

“Allah’a yemin ederim ki, eğer Muhammed’in kızı Fatma bile hırsızlık etse, onun elini keserim.” buyurdular.

Diğer bir hadise:

Hz. Ömer (r.a.)in hilâfeti zamanında oğlu bir suç işlemişti. Durum, Hz. Ömer’e bildirildi. Hak ve adalet güneşi olan, şehamet ve celâdet sahibi Hz. Ömer, oğlunu muhakeme etti ve nihayet hüküm verildi. Kisas yapılacaktı. Bu, Allah’ın emri ve Kur’an’ın hükmüydü.

Hz. Ömer tereddütsüz, hükmü icra edecek... Sahabelerin gözleri dolu... Kadın ve annelerin gözleri yaşlı... Hakkın karşısında bütün başlar eğik.

Kisas tatbik edilip, ceza üçte ikisini geçtikten sonra oğlunun güç ve takati kesilmişti. Harareten ve susuzluktan perişan bir vaziyetteydi. Gözleriyle babasını aradı. Şefkat dolu bakışlarla yüzünü babasına çevirdi, perişan ve bitkin bir sesle:

“Baba su.. Bir yudum su...” dedi.

Adaletli Ömer, hak ve hakikati incetmeyen o büyük insan, oğluna seslendi.

“Oğlum... Cezan bitinceye kadar sana su verilmeyecektir. Eğer sonuna kadar dayanır, ölmezsen; hakkındır, veririz içersin suyunu. Eğer cezan bitmeden ölürsen, gider suyunu cennette inşallah Resulullah’ın yanında içersin.

Hz. Resulullah (s.a.v.) Ömer ne yapıyor diye sorarsa sen de:

“Ya Resulullah! Ömer, Kur’an’ı okuyor ve hükmünü tatbik ediyor dersin”... İşte İslâm tarihi...

Asr-ı Saadet’den ibretli bir misal daha:

Peygamber Efendimiz vefatına yakın günlerde sahabe-i kiramı Mescid-i saadete toplayarak onlara belîğ bir hutbe irad buyurduktan sonra, cemaate hitaben:

- Ey Müslümanlar! Ben, sizleri hem dünya hem ahiret saadetine davet eden peygamberinizim. Yarın mahşer günü kimsenin hakkı bende kalsın istemem. Her kimin bende alacağı varsa gelsin alsın. Her kimin bende hakkı varsa gelsin hakkını alsın” diye üç defa tekrar ettiler. Üçüncü tekrardan sonra cemaat içinde Ukkâşe isimli sahabe ayağa kalktı:

“Anam babam sana fedâ olsun, yâ Resulullah! Bir harb dönüşünde benim devam sizin devenize yaklaşmıştı. Ben o sırada deveden inerken sizin kamçınız bana isabet etti. Ben şimdi o kamçının hakkını istiyorum. Bilmiyorum siz kasden mi vurdunuz.”

Hz. Peygamber (s.a.v.) “Hâşâ yâ Ukkâşe! Allah’ın Resûlü size nasıl kasden vurur?”

buyurdular.

Hız. Ukkâşe sükût etti. Peygamber Efendimiz (s.a.v), Hız. Bilâl'i eve göndererek kamçısını getirmesini istedi. Cemaat tam bir merak, sükût ve hüzün aynı zamanda da öfkeyle neticeyi bekliyordu.

Hız. Bilâl kamçıyı getirdi. O zaman Hız. Ebû Bekir ayağa kalktı, "Yâ Ukkâşe! Biliyorsun Hız. Resûlullah hasta; mübarek vücudu dayanamazlar. O'nun yerine bana vur!"

"Hayır!" dedi Ukkâşe.

Bu defa Hız. Ömer ayağa kalktı. "Yâ Ukkâşe! Resulullah'ın yerine benim sırtıma yüz tane kamçı vur." dedi. O zaman Efendimiz: "Siz oturun, Allah sizin makamınızı yükseltsin!" diye dua buyurdular.

Sonra Hız. Ali ayağa kalktı. "Yâ Ukkâşe! Benim kalbim buna razı olmaz. Bana vur." Daha sonra Hız. Hasan ve Hüseyin ayağa kalktılar "Yâ Ukkâşe! Eğer hakkından vazgeçersen sana yüz deve vereceğim."

Yine "Hayır!" dedi Ukkâşe. Bu sefer Hız. Talha ayağa kalktı. "Yâ Ukkâşe! Sen hakkından vazgeç sana Medine'deki bağ ve bahçelerimi vereyim."

Efendimiz ayağa kalkanların hepsine dua buyurdular. Ukkâşe'ye hitaben "Haydi kisasını yap." buyurdular. O zaman Hız. Ukkâşe "Ya Resûlullah benim sırtım çıplaktı." Efendimiz mübarek sırtını açtılar. Mescid-i Saadetteki bütün sahabeler ağlamaya ve figan etmeye başladılar. Hız. Ukkâşe eğildi. Efendimizin sırtındaki nübüvvet (Peygamberlik) mührünü öptü. "Anam, babam sana fedâ olsun Ya Resulullah! Maksadım sırtınızdaki nübüvvet mührünü öpmektir" diye maksadını beyan ettiler.

Efendimiz bu hadise üzerine "*Her kim cennetlik bir şahsın yüzüne bakmak isterse, Ukkâşe'ye baksın.*" buyurdular

Adaletiyle tarihe damgasını vuran devletleri düşününce akla önce Ömer b. Abdulaziz'in idaresindeki Emevi Devleti ile daha sonra da Selçuklular ve Osmanlılar gelmektedir. Kahraman ecdadımızın bu kadar ulviyetinin sırrı; kalblerinde Allah korkusunun mevcudiyetiyle, adaletin bütün incelikleriyle tecelli etmesiyle, Kur'an nurunun ve nihayetsiz feyzinin ruhlarında yerleşmiş olması ve kudsî hakaika karşı sonsuz ve nihayetsiz derecede merbutiyetleridir.

Gerek Selçuklular ve gerekse Osmanlılar çok farklı dinlere mensup, ayrı dilleri konuşan toplumlardı adaletiyle aynı bayrak altında beraber ve huzur içinde yaşatmışlardır. Fethettikleri yerlere adalet ve hürriyet götürmüş ve onların maddi ve manevi bir çok nimetlere mazhar kılmışlardır.

Selçuklu ve Osmanlıları o yüksek seviyeye çıkaran ve itibar sahibi yapan şecaat, hürmet, ahde vefa gibi birçok meziyetleri olmakla beraber bunların başında adalet

gelir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethedince gayr-i müslimlerin din, namus, can ve mallarını muhafaza altına alarak, onların korku ve endişelerini izale edip, inançlarını istedikleri gibi yaşayabileceklerini, ibadet yerlerine dokunulmayacağını, hür olduklarını ve adalet önünde eşit olacaklarını ilan etmiştir. İşte o zaman "Kardinal külâhı görmektense, Osmanlı sarığı görmeyi tercih ederiz" demişlerdir. Bu sayede o insanlar, vicdan, düşünce ve fikir hürriyetinin tadını almışlardır.

Burada Osmanlının adalet anlayışını ortaya koyan şu ibretli hadiseyi dikkatinize sunmak istiyorum:

Meşhur İslâm seyyahı ve tarihçisi Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde diyor ki: "İlk İstanbul kadısı (hâkimi) olan Hızır Bey Çelebi'nin huzurunda, haşmetli padişah Fatih ile bir Rum mimarı arasında şöyle bir muhakeme cereyan eder:

Büyük bir abidenin inşasında kullanılacak iki mermer sütunu, Fatih bir Rum mimarına teslim eder. Mimar da, Fatih'in arzusunun hilafına olarak bu sütunları üçer arşın kesip kısaltır. Fatih cezaen Rum mimarının elini kestirir. Rum mimarı da, Fatih aleyhine dava açar. Bunun üzerine mahkemeye celbedilen büyük padişah, baş köşeye geçmek istemiş. Birdenbire hâkimin şu ihtarıyla karşılaşmış:

-Oturma beyim! Hasminla mürafaa-i şer'î olacaksın, ayakta beraber dur!

Hızır Bey Çelebi; bu koca şanlı padişah-ı maznuna, haksız el kestirdiği için, kendisinin de kısasa tâbi' olduğunu ve elinin kesileceğini bildirir. Fakat mimar kısası istemediği için, büyük Fatih kısastan kurtulur ve tazminata mahkum edilir.

İslâm adaletinin şanlı misallerinden biri olan bu hadise, bize en haşmetli hükümdarlarla en âciz ferdlerin, huzur-u mehâkimde müsavi olduğunu gösteriyor.

Bu vasıflar sayesinde ki, Osmanlılar altı asır boyunca dünyaya hakim olmuş ve hükmetmişlerdir. Adalet mekanizmasını tam olarak işletmişler, bayrağı altındaki muhtelif kavimlerin aralarında adalet ve eşitlik esaslarını korumaya gayret göstermişlerdir. Adalet sayesinde kuvvet ve kudret kazanmışlar, hoşgöründe insanlık alemine numune olmuşlardır. Böylece cihanşümül bir devlet olmuşlardır. Fethettikleri ülkelere sevgi, barış ve huzur götürmüşlerdir. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri idare ettikleri milletlerin dinlerine, dillerine örf ve adetlerine ilişmemişlerdir. Kur'an-ı Kerimin "***Ey iman edenler! Adil şahitler olarak Allah için hakkı ayakta tutun...***"4 ayetini kendilerine rehber etmişler, savaş zamanlarında bile adaletten ayrılmamış, düşmanlarına karşı merhametle davranmışlardır. Bu merhametli davranış sayesinde insanların kalplerinde muhabbete dayalı hakimiyetlerini devam ettirmişler. Böylece cihanı kucaklayan şevket ve saltanatları bütün haşmet ve şa'şaaısıyla asırlarca devam etmiştir.

El hasıl zulüm, maddi ve manevi hayatı felç eden büyük bir tahriptir. Evleri ve ocakları söndürür. Devlet ve milletleri tarumar eder. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "*Küfür devam eder, zulüm devam etmez.*" Bir ayette de

mealên şöyle buyrulur: *“Zulmedenlere en küçük bir meyil dahi göstermeyin; yoksa Cehennem ateşi size de dokunur.”*¹

Adalet ise fert ve milletlerin huzur ve saadetini temin eder.Dünya ve ahretin saadetine vesile olur. Devlet ve milletlerin devam ve bekasını sağlar.

Dipnotlar:

¹ Nisa 4/58

² Nisa 4/135

³ Müslim

⁴ Tirmizi

⁵ Rum Suresi 30/42

⁶ Otuzuncu Lem'a

⁷ Hûd Suresi, 11/113